

מצות אכילת פרות שביעית ע"פ הרמב"ן

חיים יואל בלך

רמב"ן, בהוספות לספר המצוות כתב¹:

"שאמרה תורה בפרות שביעית, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה², ודרשו לאכלה ולא לסחורה, וזה דבר-תורה הוא, כמו שאמרו בפרק בתרא דע"ז (דף ס"ב) נמצא פורע חובו בפרות שביעית, והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, וכן במקומות רבים מן התלמוד בא הלשון הזה, ונכפלה זו המצוה באמרו יתעלה³ ואכלו אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם, כאמרו בלקט ושכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום, והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה".

מתוך דיון במקורות ובראיות למצות עשה זו לדעת הרמב"ן, ניתן להגיע להגיע לגדר המצווה. אמנם קודם שנדון בראיות, צריך לברר היכן מצאנו שלשון כזו, כפי שהובאה בפסוק, אותו הביא הרמב"ן כמקור למצוה משמשת כצווי. בפסוק נאמר: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה". המוטיבים העיקריים בפסוק הם "והיתה...לכם ל...". יש בחומש עוד מצוות נוספות בלשון דומה:

"והיה לך לאות על ירך" (שמות יג, ט)

"והיה לכם לציצית" (במדבר טו, ט; וועוד.

אמנם לא בכל המקומות לשון זו משמשת כמצוה, כגון:

"והיה לכם לזרא" (במדבר יא, כ)

"והיתה לך לאשה" (דברים כא, יג); וועוד.

יש א"כ דוגמאות כאלו וכאלו, אך בהחלט ניתן לומר שלשון זו מורה גם על מצוות עשה.

(1) מ"ע ג.

(2) ויקרא כה, ו.

(3) שמות כג, יא.

הסוברים שהוא "לאו הבא מכלל עשה"

עד כמה שמצאתי, הראיה הטובה ביותר נגד שיטת הרמב"ן, שיש מ"ע באכילת פרות שביעית היא, שבכל ספרות חז"ל לא הוזכרה מצוה זו בצורה מפורשת. אך חוץ מראייה זו לא מצאתי שהביאו המפרשים ראיות מפורשות מהמקורות להוכיח נגד שיטת הרמב"ן. ראייה אחת כזו הביא בעל המגילת אסתר, אך כפי שנראה להלן אפשר לדחותה על הסף; ואזכרא נראה שזו ראייה לטובת שיטת הרמב"ן.

אמנם צ"ע אם בכלל קיימת בענין זה מחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם ושאר הראשונים. שיש שרצו לומר שאין להוכיח מהרמב"ן שסובר שיש חיוב או מצוה לאכול פרות שביעית, אלא שהוא סובר שיש "לאו הבא מכלל עשה", ושיטתו בכל מקרה למנות במנין המצוות גם לאווים הבאים מכלל עשה, בניגוד לרמב"ם שאינו מונה מצוות כאלה (בעל המגילת אסתר הביא בהוספות למ"ע, במ"ע ב, שקיימת מחלוקת כזו בין הרמב"ן לרמב"ם). ועפ"ז יבואר שאין כלל מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן לדינא. וכך נראית כוונת החזו"א שכתב⁴:

"כוונת הרמב"ן דאסור סחורה הוא ממנין עשה כמבואר בדבריו ז"ל, אבל אין עשה באכילתן".

אני מבין שהתכוון לומר שאסור סחורה הוא "לאו הבא מכלל עשה", אך נמנה במנין המצוות. אמנם גם הוא מודה שבעל המגילת אסתר הבין את הרמב"ן שיש מ"ע ממש באכילת פ"ש, אך דחה שם דבריו. וכ"כ הרי"י וינברג בשו"ת שרידי אש⁵:

"ולענד"נ שאין שום מצוה אכילה בפירות שביעית ולא מצינו מצוה זו של אכילת פרות שביעית בכל הש"ס, והרמב"ן שמנה אכילת פ"ש במנין המצוות, כוונתו מטעם לאו הבא מכלל עשה, "לאכלה" ולא להפסד, אבל לא שיש כאן מצוה אכילה כמו קדשים ותרומה".

(4) שביעית יד, י.

(5) ח"ב סי' קטז.

אך קשה לי על שיטה זו שתי קושיות:

א. הרי ישנם עוד לאווים הבאים מכלל עשה הנדרשים ג"כ מהמלה "לאכלה",
ואם כוונת הרמב"ן להביא לאווים הבאים מכלל עשה היה צריך להביא גם
אותם. שכן כמו שחז"ל דרשו "לאכלה ולא לסחורה", כן דרשו חז"ל
"לאכלה ולא להפסד"⁴ וגם "לאכלה ולא למשרה ולא לכביסה"⁷ ועוד, א"ב
למה שיר דרשות אלו?

ב. עוד קשה מסגנונו של הרמב"ן. אנו מוצאים ארבע מצוות עשה
מההוספות, שהרמב"ן הוסיפן כיוון שהם לאווים הבאים מכלל עשה (מצוות ב,
י, יא, יב), ובכולן טרח הרמב"ן וכתב לנו שהוא מונה גם מצוה זו כיוון
שלאו הבא מכלל עשה - עשה, ואין הוא מסתמך על כך שכבר הבהיר לנו את
שיטתו פעם או פעמיים, אלא טורח לכתוב בכל פעם ופעם מחדש, א"כ אם דעתו
כאן שמצוה זו היא רק לאו הבא מכלל עשה, היה לו גם פה לפרש. ומתוך כך
שלא פירש, אפשר לכאורה להסיק שיש ממש מצוה באכילת פרות שביעית.

ואמנם מצינו שישנם שלמדו בפשטות שיש מצוה חיובית, ודנו בהשלכות
ההילכתיות מכך. לדוגמא פאה"ש: בשו"ת הר צבי נשאל להסבר ירושלמי שכתוב
שיוצאים ידי חובת ד' כוסות של ליל הסדר בפרות שביעית. ולכא' מאי
קמ"ל, במה גרעו פ"ש שנחשוב שלא יצא בהם יד"ח, והביא כמה פירושים ודחה
את כולם. אח"כ הביא מקו"א פאה"ש, נסיון להסבר ע"פ הרמב"ן דידן,
שכיוון שיש מצוה באכילת פ"ש, ישנה הו"א שא"א לצאת בהם, כיון שאין
עושים מצוות חבילות חבילות. אמנם גם הסבר זה דחה הפאה"ש עצמו עי"ש,
בכ"א נראה שהבין שזו מצות עשה ממש, ולא רק לאו הבא מכלל עשה, דא"כ
ודאי דל"ש כאן חבילות חבילות.

(6) פסחים נב, ע"ב.

(7) סוכה מ, ע"א.

אמנם ק"ק לי על שיטה זו שיש מצוה יחידה ממש לאכול פ"ש, דאם נאמר כן יוצא שכשחכמים גזרו את גזירת ספחים, ואסרו לאכול מפרות הגדלים מעצמם בשנת השמיטה, ביטלו מצוה מהתורה. דהרי אין לומר שהמצוה לאכול פ"ש היא רק על פרות האילן דמ"ש, ודאי המצוה חלה גם על פרות האדמה שגדלו מעצמם. ואמנם אי"ז קושיה כ"כ, דיש כח ביד חכמים לעקור מצוה מהתורה בשוא"ת, אך לכאורה היה להם לפרש.

ואמנם באמת א"א להכחיש, שכמעט מפורש ברמב"ן שמצוה זו היא לאו, מהא שסיים "העושה סחורה בהם עובר בעשה". משמע שעובר על "לאכלה" רק כשמוכר את הפרות. דבר זה יהיה ברור אם נאמר שיש בעצם רק איסור סחורה, וכאשר סחר בהם עבר על הלאו, אך אם יש מ"ע ממש, למה צריך להגיע לאיסור סחורה, די לנו שיכתוב הרמב"ן שאם לא אכלם ביטל עשה, א"כ נמצאנו למדים שלכא' יש פה לאו הבא מכלל עשה. עפ"ז מובנים דבריו של בעל התורת שביעית⁸ שבדברי הרמב"ן כלולים שני דברים, גם מצות עשה לאכול פרות שביעית, וגם לאו הבא מכלל עשה, שלא לסחור בפרות שביעית. לא רצה הרמב"ן לכתוב את הלשון "לאו הבא מכלל עשה", שלא נבין שרק לאו יש פה, לכן כתב לשון סתמית שנבין שיש שני צדדים למצוה זו.

אמנם במה שכתב שם שהרמב"ם חלוק על שני חלקי המצוה צ"ע. דהרי שפיר י"ל שגם הרמב"ם מסכים שיש לאו הבא מכלל עשה, אלא דאין זה שיטתו למנות לאווים הבאים מכלל עשה במנין המצוות. ומוכח מכל הפוסקים שאיסור סחורה הוא מהתורה. והרמב"ן הרי הביא ראיה לכך מגמ' מפורשת⁹: "והתורה אמרה לאכלה ולא לסחרה". וכן כתבו רש"י ותוס' במקום אחר¹⁰, שסחורה היא מהתורה באיסור עשה, ורק נקראת "אבקה של שביעית" בגלל שאיסור סחורה קל מאיסור עבודת הקרקע.

8) בפ"ח.

9) ע"ז סב.

10) קידושין כ, ע"א.

אמנם המהר"ץ חיות¹¹ רצה לדיוק מלשון הערוך דס"ל דסחורה הוא רק איסור דרבנן, שהוא משווה את אבק שביעית (שכך הגמ' קוראת לאיסור סחורה) לאבק ריבית, ואבק ריבית ודאי הוא רק מדרבנן. ועי' בספר תורת הארץ¹² שדחה דיוקו, שכל שרצה הערוך לומר הוא שאיסור סחורה קל מאיסור עבודת הקרקע (כדלעיל ברש"י ותוס'), אך אין כוונתו שהוא מדרבנן. והביא שם ראיה לכך מרש"י, שלמרות שסובר שאיסור סחורה מהתורה, בכל אופן משווה זאת לאבק ריבית. בכ"א הרמב"ם ודאי סובר שאיסור סחורה הוא מהתורה, אם נשווה זאת לאיסור הפסד, דמאי שנא, שכתב בהלכות בכורות¹³ שבהמת שביעית פטורה מן הבכורה משום "לאכלה ולא להפסד", ואלו היה איסורו רק מדרבנן לא יבוא מצוה מדרבנן ויעקור מצוה מהתורה של בכורה. א"כ צ"ע מנין לתורת שביעית שהרמב"ם חולק על שני הדברים. בכ"א הרמב"ן לפי התורת שביעית סובר שיש גם מ"ע וגם ל"ת.

ראיית בעל המגילת אסתר

ראיה אחת הובאה נגד שיטת הרמב"ן; בעל המגילת אסתר דיוק מלשון המשנה¹⁴ "שביעית נתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו'", ולא קאמר "שביעית מצוה באכילה ושתיה וכו'", משמע שאין זו מצוה. וצע"ג בראיה זו, דהנה הרמב"ן בהוספה הראשנה מנה מצות אכילת פרות מעשר שני בירושלים, ובכל זאת משנה מפורשת היא במסכת מעשר שני¹⁵: "מעשר שני ניתן לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו'", כלומר בדיוק באותה לשון; א"כ ודאי שאין להביא הוכחה מלשון זה שאין זו מצוה. אדרבא, מזה נראה דווקא ההיפך, דמכך שנקטה המשנה בשביעית את אותה הלשון כמשנה במע"ש, משמע

11) ר"ה כב, ע"א.

12) ח"א, פ"ח, נא.

13) פ"ה, ה"ט.

14) פ"ח, מ"ב.

15) פ"ב, מ"א.

שיש להם את אותו הגדר. כלומה. כמו שיש מצוה באכילת פרות מע"ש, כך בצוה לאכול פ"ש, כרמב"ן.

בספר תורת הארץ¹⁶ הקשה כן על המגלת אסתר, והוסיף עוד ראיה על אותו משקל, לשיטת הרמב"ן, והוא ממה שכתוב במשנה¹⁷: "קל מהם (מחרומה ומע"ש) שביעית שנתנה לצביעה ולהדלקת הנר", ואיכו שביעית קלה מחרומה ומע"ש שאיננה מצוה - לא הוזכר, משמע שהיא שווה להם בזה, וגם אכילת פ"ש היא מצוה.

לכאורה יש לדחות שתי ראיות אלו בפשטות, שכאן מצוין רק הצד המעשי של פרות שביעית. כלומר אין להקשות ממה שהמשנה נקטה את אותה לשון לגבי מע"ש ולגבי שביעית, כיוון שמבחינה מעשית שניהם שווים, שניהם ניתנו לאכילה ושתייה וכו', ואין מדובר כאן אם זו מצוה או לא. וכן לגבי הראיה השניה, נאמר שלא שייך לומר שקל מהם מצות שביעית בגלל שאיננה מצוה, כיוון שאין כל נ"מ לקולא זו, וכאן אנו דנים על הדברים שמבחינה מעשית שביעית קלה מחרומה ומע"ש.

התוה"א דוחה את ראית עצמו, די"ל דאדרבא מכך שפ"ש ניתנו לצביעה והדלקת הנר אנו למדים שאין מצוה באכילתן, היאך מותר לעשות איתם דברים אחרים? אלא ודאי שאין זו מצוה.

ולענ"ד דבר זה צ"ע. האם כוונת הרמב"ן שיש מצוה דוקא לאכול, או שכל מה שכלול במושג "לאכלה" נכנס לגדר המצוה. התוה"א כתב בפשטות שאם ניתנה לצביעה ולהדלקת הנר ודאי שאינה מצוה, כלומר שהוא הבין שכוונת הרמב"ן היא דוקא לאכול. ולענ"ד נראה כאפשרות השניה, שכל מה שכלול במושג "לאכלה" הוא ג"כ בגדר המצוה, כלומר כל דבר שהנאתו ובעורו שווים¹⁸, דאם לא כן מניין לרמב"ן להמציא גדרים חדשים למצוה; אם נאמר שלמד את גדרי המצוה מ"לאכלה" ברור לנו מניין קיבל את הגדר, שיש

16 ח"א, פ"ח כו.

17 שביעית פ"ח מ"ב.

18 סוכה, מ, ע"א.

מצוה לעשות ההיפך ממה שאסור לעשות, לא רק שמותר לאכול פ"ש ולהנות מפ"ש, אלא שיש מצוה לעשות כן; אך אם כתוה"א, מניין לרמב"ן לחדש גדרי מצוה חדשים. וכן אנו מוצאים שהבין המגילת אסתר שהבאנו לעיל, שהרי הקשה מכך שכתוב ש"נתנה לאכילה ולשתיה וכו'", ולא ש"מצוה לאכול ולשתות וכו'". כלומר שהבין שאם היתה מצוה, היתה גם מצוה בשתיה ובסיכה, ולא רק באכילה כפי שהבין תוה"א.

גם מלשון הרמב"ן אפשר לדייק שאין זו כוונתו. שהרי לא כתב "שנצטוונו לאכול", או "שיש מצוה לאכול", אלא "שאמרה תורה בפ"ש והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ולא ביאר, משמע כפי שדרשו חז"ל את הפסוק, וא"כ כולל כל דבר שהנאתו ובעורו שווים.

א"כ לפי דברינו לעיל שהמשניות נקטו רק את הדינים שיש להם השלכה מעשית, אין מכאן ראיה נגד הרמב"ן ולא לטובת הרמב"ן, אך לפי תוה"א יוצא שיש מכאן ראיה נגד הרמב"ן, כיון שהוזכר ששביעית ניתנה גם לצביעה והדלקת הנר.

הסוברים שזו מצוה קיומית

בהמשך דבריו דוחה התוה"א את הראיה הנ"ל, שאין מכאן ראיה נגד הרמב"ן, כיוון שיתכן שלמרות שמותר לצביעה והדלקת הנר, עדיף לאכול את הפרות כיוון שזו היא מצוותה. כלומר שמותר לעשות עם פ"ש דברים אחרים שאינם מצוה, אך אם רצונו לקיים מצוה חייב לאכול את הפרות. אנו רואים שפשוט לו שאין באכילת פ"ש מצוה חיובית, אלא שאם אוכל אותם מקיים מצוה.

ומאי דפשיטא ליה מבעיא לי, דבכ"א אין זה פשוט כ"כ. דהנה בענין חיוב העליה לא"י כתב הגר"מ פיונשטיין זצ"ל¹⁹ שזו מצוה קיומית, כלומר שאין חיוב לעלות, אלא שאם עלה קיים מצוה. ובספר מעפר קומי²⁰ לקדוש

(19) אבה"ע קיב.

(20) פ"ה.

ר' צבי מנחם גלאט הי"ד התפלמס עם התשובה הזו ודחה דברו. ובסוף הספר מובאת הערה של הרב הראשי הגר"א שפירא שליט"א, וכך כתב שם:

"והנה בגוף הבעיה שעליה מוסבים דברי הקונטרס, היינו האם מצות עליה לארץ היא חיובית או קיומית, והכונה במושג החדש הזה על קיומית, היא שאין זו מצוה שחייבים לקיימה, אלא שאם מקיימה עשה מצוה. כ"ז נראה לכאורה דבר והיפוכו, מצוה של תורה שנמנית בתרי"ג מצוות, בפשטות הוא לא דבר התלוי ברצונו של האדם, שאם רוצה מקיימה ואם לא רוצה לא מקיימה. שהרי זה סותר את המושג מצוה, דמצוה היא צווי ה' ית', ואיך י"ל שתלה את הקיום ברצונו, דהתם תלוי ברצונו ללבוש בגד של ד' כנפות, אבל משלבש בגד של ד' כנפות הוא מחויב ועומד שיהי בו ציצית, ואינו תלוי כלל ברצונו, שרק התנאי באיזה בגד יתחייב תלוי באדם, אבל כשלבש הבגד שעליו דברה תורה אינו יכול להשמט מהמצוה. ולמה נאמר שיש מצוה של עליה לא"י אלא שזה תלוי אם רוצה לעשות המצוה אם שאינו רוצה לעשותה, ולכאורה לא מצינו דומה לזה במנין המצוות".

ובדומה לכך כתב מורנו ורבנו הגר"ש פישר שליט"א²¹:

"... דהנה מושג זה של מצוה שהיא רשות, דהיינו מצוה קיומית, הוא לכאורה דברי שאין לו שחר. דמצוה פירושו דבר שנצטוו עליו, ואם נצטוו היאך הוא רשות".

א"כ ה"ה הכא, לא יתכן שזו מצוה שאם רוצה מקיימה ואם רוצה מניחה ויכול לצבוע עם פ"ש או להדליק נרות, כיון שא"כ איננו בגדר מצוה. אמנם בדומה לתורה"א כתב ג"כ החזון איש (כנראה כתב כן לפני הקטע שהבאנו לעיל שהוא לאו הבא מכלל עשה, ואח"כ חזר בו, אך לא בגלל שזו מצוה קיומית)

וז"ל²²:

(21) בית ישי ססכ"ג.

(22) שביעית יד, י.

"ואף לרמב"ן ז"ל בהשגותיו שמנה אכילת פ"ש מ"ע, מ"מ לא עבר בעשה
אם לא אכלן, אלא חיסר מצוה...".
אולם כדלעיל הדבר עדיין צריך עיון.

ראיה מהירושלמי

בעל המגילת אסתר עצמו הביא ראיה לשיטת הרמב"ן שיש מ"ע לאכול פ"ש.
והוא ממה שכתוב בירושלמי²³ (ומקורו בתוספתא) "כיצד לאכול דבר שדרכו
לאכול? אין מחייבים אותו לאכול פת שעפשה וכו'". משמע מכאן שאם הפת לא
עפשה, מחייבים אותו לאכול, וזאת כדברי הרמב"ן שיש מצוה לאכול פ"ש.
המג"א דחה ראיה זו, שאין כוונת הירושלמי שיש חיוב לאכול, אלא דסד"א
דחיוב לאכול, למען לא יפסדו, שהתורה אמרה "לאכלה ולא להפסד" קמ"ל
שאינו חייב לאכלם, מאחר שאינם ראויים לאכילה.

והדוחק מבואר, שהרי בכך שאינו אוכלם אינו עושה שום מעשה בידיים של
הפסד ואיך יסבור שיהיה חייב לאכלם?

לכן כתב החזו"א²⁴ לתרץ בדרך אחרת שבעצם יש איסור לאדם לאכול את
הפת שעפשה, כיון שראוי לבהמה, ואכילת אדם היא בגדר הפסד, כיון שהוא
מעופש והיא רק אכילת דחק. ואליבא דאמת היה צריך לומר שאם בא לאכול
אין שומעין לו, כלומר שיש איסור לאכול, אלא שדיבר הכתוב בהווה.
ונלע"ד דזהו דוחק, שאפילו אם הגמ' לא רצתה לנקוט לשון של איסור
אכילה, כיון שאין זה נורמאלי שאדם יבוא לאכול פת שעפשה, לא היחה הגמ'
צריכה לדלג לקיצוניות השניה ולומר שאין מחייבים אותו לאכול, די לה
שתאמר שאינו צריך לאכול.

(23) פ"ח, ה"ב.

(24) שביעית יד, י.

בספר תוה"א²⁵ כתב תירוצו אחר, 'דמדובר שאינו מעופש לגמרי ונאכל לאדם ע"י הדחק, וכוונת הגמ' לומר שמותר לו להפסיד את הפרות, דאם לא יותר לו יאכל את הפרות כדי שלא ילכו לאיבוד. וגם תירוצו זה נראה לי דחוק, דא"כ אינו שייך לדינו אכילת פ"ש, "כיצד לאכול", אלא לדינו הפסד. ועוד דא"כ היה לו לומר במפורש שמותר לו להפסיד ולא שאין מחייבים אותו לאכול. הראי"ה קוק²⁶ הלך בדרך דומה ותירץ את הקושיה האחרונה, שלשון זו נשנית אגב ההלכה שבאה לפניה בתוספתא²⁷ בענין תרומות ששם כתובה לשון זו "שאיין מחייבים אותו לאכול", ובמקרה של תרומות היא הלשון המתאימה.

התוה"א הקשה על עצמו שבאיסורים אחרים שיש איסור הפסד, באמת מחייבים לאכול כאשר ראוי לאכילה ע"י הדחק, וכתב שיש לחלק, ולא ביאר מהו החילוק.

א"כ יתכן שמכאן למד הרמב"ן את דינו שיש מ"ע באכילת פ"ש. ואפילו אם תאמר שיש לדחות ראיתו, בכ"א הרמב"ן אולי למד כך, וא"כ ברור שאין זו מצוה של רשות או לאו הבא מכלל עשה.

ראיית התשב"ץ

התשב"ץ²⁸ (שהיה נצר לרמב"ן) הביא ראיה לשיטת הרמב"ן מגמ' ביומא²⁹ "משל לשתי נשים שלקו בב"ד, אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית", כלומר עברה על מה שכזוב "לאכלה ולא להפסד", א"כ מוכח שזו מצוה מהתורה.

(25) ח"א, פ"ח, כו.

(26) שבת הארץ קו"א, כג.

(27) שביעית פ"ט.

(28) בזהר הרקיע.

(29) יומא פו, ע"ב.

המג"א דחה ראיתו, דלא מצינו דלוקים על מצוות עשה, אלא לוקים רק על מצוות ל"ת, ולכן פירש שעברה על כך שהפסידה את הפרות והם לא הותרו. אלא לאכילה, והסיבה שלקחה הוא בגלל שהתרו בה למלקות. כוונתו בכך היא להשוות את שתי הנשים שלקו, שהרי על הראשונה שלקחה משום שקלקלה, זנות, קשה, היאך לוקה הרי א"א שזנתה דינה בסקילה? לכן פירש רש"י שהתרו בה למלקות ולא לסקילה, ולכן דינה במלקות, א"כ ה"ה באשה השניה שאכלה פגי שביעית, לקחה בגלל שהתרו בה למלקות. וכבר תפסו אותו האחרונים בזה (הרש"ש המהר"ץ חיות ועוד), דמה מועיל שהתרו בה למלקות אם לא מגיע לה, וכי אם יתרו במישהו שעבר על איסור דרבנן למלקות, נלקה אותו?

לכן פירשו הרבה אחרונים ע"פ הריב"ש בתשובה³⁰ שהכוונה שלקחה מכות מרדות מדרבנן. ונ"ל שהסיבה שהמג"א לא למד כך היא בגלל המשך המדרש, שבו מסופר שהאשה שלקחה בגלל שאכלה פגי שביעית בקשה שיודיעו על מה לקחה כדי להבדיל בינה לבין האשה שקלקלה, ואי לקחה רק מכת מרדות ממה חששה, הרי אינן דומות מלקות דאורייתא למכות מרדות, וניכר לכל החילוק ביניהן. לכן באמת הרש"ש פירש שגם זו שקלקלה לקחה מדרבנן, והביא ראיות לכך שגם משתמשים בלשון "לוקים" סתם, למכות דרבנן (וגם בעניני זנות מצינו "מלקים על לא טובה השמועה"³¹), ובאמת צ"ע על פירושו של רש"י שפירש על זו שקלקלה שלקחה מהתורה, היאך יטעו בינה לבין זו שאכלה פגי שביעית, בין אם הוא איסור מהתורה, ביו אם הוא איסור דרבנן, מ"מ ודאי שאין בזה מלקות מהתורה.

בספר תוה"א³² הקשה על פירושו של החשב"ץ, ובעצם גם על רש"י, איזה איסור הפסד יש באכילת פגים, הרי ההפסד כבר נגמר בתלישה, ואיזה הפסד תוסיף האכילה? הוא דוחה אפשרות שהאיסור הוא שאוכלם פגים ולא הניחם להתבשל ולהגמר מעצמם, ויאכלם כשהם טובים לאכילה. כיון שפגים לא

30) תשובה פ"ז.

31) כתובות יג, ע"א.

32) ח"א, פ"ח, כז.

יגמרו לעולם, ולא יהיו טובים יותר לאכילה. ונ"ל דאי משום הא לא איריא, דהנה במסכת שבת³³ מובאת ברייתא "ת"ר פגה טמנה בתבן וכו'" ופירש רש"י³⁴ "תאנה שלא בשלה כל צרכה וטומנין בתבן להתבשל". א"כ בפירוש מצאנו שפגים ניתן להכניס למאכל. ואין לומר שלא צריך לעשות פעולה אקטיבית להכשירם למאכל, שהרי זה דומה לדבר שרגילים לאוכלו מבושל שאסור לאוכלו חי.

בכל אופן, לעצם קושיתו של תוה"א, תירץ ר"י ליברמן במשנת יוסף³⁵ דאם המצוה היא על האכילה, שלא לאכול שלא כדרך אכילתם, א"כ אפילו אם אין שום תוספת הפסד באכילת הפירות, בכ"א גזירת הכתוב שלא לאכלם, כיון שאין זה דרך אכילתם.

שיטת הראי"ה קוק

מצאנו שיטה נוספת בגדר מצוה זו לדעת הרמב"ן, והיא שיטת הראי"ה קוק זצ"ל. ולכאורה שיטתו תמוהה מאד. בשבת הארץ כתב³⁶ "דאם יש מצוה באכילת פרות שביעית, י"ל שאסור לשבת בתענית רשות מי שיש לו פ"ש, כל זמן שלא אכלו". ולכאורה צ"ע היכן מצאנו גדר כזה באיסורי אכילה, שיהיה אסור לצום? ולמה בין הארוחות מותר "לצום"? אמנם ודאי שצריך בירור - אם זו היא מצוה חיובית, הרי ודאי שאינו צריך לשבת כל היום ולאכול פרות. אפשר לומר שגדר מצוה זו היא כמו במצוות אחרות המתקיימות ע"י אכילה, כמו אכילת מצה, שיוצאים ידי חובה בכזית, וכך משמע דעתו של המהרי"ט אלגזי³⁷. אך נראה שהראי"ה פירש אחרת, וצריך באור בכוונתו. ואולי כוונתו שכלל אין חיוב על הגברא לאכול פ"ש, אלא יש לו חיוב

(33) קכג, א.

(34) ד"ה פגה.

(35) ח"ב, מ, ב.

(36) קו"א, כא.

(37) בכורות יב, ע"א.

לדאוג שהפירות יאכלו, ולא ילכו להפסד. לכן אם הוא אינו אוכל את הפרות, ויושב בתענית, הוא כאילו מסיר את אחריותו מהפרות. ואה"נ אם הוא דואג שמישהו אחר יאכל את הפרות, יהיה מותר לו להתענות.

עפ"ז מיושבת הקושיה שהבאנו מהירושלמי "אין מחייבים אותו לאכול", דמירי בנאכל לאדם ע"י הדחק כפי שהסביר התורה"א, דהו"א שכאן שהולך להפסד כיוון שאף אחד אחר לא יאכל פרות מעופשים למחצה, יהיו הבעלים מחייבים לאכול אותם כדי שלא יפסדו לגמרי, קמ"ל דאינו מחוייב לאכול. אך גם פרות טובים אין מחייבים אותו לאכול, אלא הוא רק מחוייב לדאוג לכך שהם יאכלו.

ע"פ דרך זו, שהמצוה היא שהבעלים ידאגו שהפרות ייאכלו ולא ילכו להפסד, גם מיושב מה שהקשינו לעיל, למה נקט הרמב"ן דווקא לאו זה של "לאכלה ולא לסחורה", ולא נקט גם לאו של "לאכלה ולא להפסד" ואחרים, כיוון דכל הלימודים הללו שהוא מפסיד את הפרות באיזה שהוא אופן, פשוט שאם הוא מחוייב לדאוג שייאכלו אסור לו להפסידם, אך סחורה הו"א שמותר מצד זה כיוון שגם הקונה יכול לאכלם, קמ"ל דווקא על הבעלים מצוה לדאוג שיאכלו, דאם ימכרם הקונה יכול גם להפסידם. ועפ"ז א"צ לו' שיש פה גם עשה וגם ל"ת כדלעיל, אלא רק עשה. ומ"ש הלאו של "לאכלה ולא לסחורה" הוא רק כדי להבהיר את העשה, שעל הבעלים מוטל לדאוג שייאכל, וע"כ אינו יכול לסחור בפרות.

גם מש"כ בפאה"ש דמותר להאכיל פ"ש לגוי, אם הוא שכיר שנה או שכיר חודש, וכן לאכסניא גוי, מיושב עפ"ז, דכיוון שהחיוב על הבעלים רק לדאוג לכך שייאכל ולא יפסד, א"כ גם זה אכילה ולא הפסד. אמנם א"א לתת לסתם גוי בגלל גזה"כ "לכם ולא לאחרים"³⁸.

(38) ספרי על הפסוק.

סיכום

מצאנו שיש קושי גדול בהגדרת מצוה זו של אכילת פ"ש, וכמדומני שקושי זה נובע מהסגנון המיוחד שנקט הרמב"ן במצוה זו. דהנה אם נעבור על כל ההוספות שהוסיף הרמב"ן לסהמ"צ במ"ע, נמצא שכולן פוחחות במילים "שנצטוינו" או "נצטוינו", ורק אח"כ מביא את המקור מהתורה. וכן במצוות ל"ת כולן באותה לשון "שנמנענו" או "שנמנע", ורק במצוה זו נקט הרמב"ן סגנון אחר: "במה שאמרה תורה". ורק ציין את המקור, ובעצם לא כתב מה הצווי. לא זכיתי להבין מדוע דווקא פה שינה ממנהגו, ויתכן שגם לרמב"ן עצמו הגדר לא היה ברור, ולכן העדיף להשאיר זאת בסתמא. בכ"א סתימה זו נתנה מקום לכמה אפשרויות של הבנה:

- א. החזו"א והרי"י וינברג - יש פה רק לאו הבא מכלל עשה.
- ב. החזו"א בהסבר אחר ותוה"א - יש פה מצוה קיומית.
- ג. המהרי"ט אלגזי - מצווה חיובית ויוצאים יד"ח בכזית.
- ד. הראי"ה (יתכן שאפשר לבאר אחרת בכוונתו) - חיוב על הבעלים לדאוג שיאכלו.